

SUOČAVANJE

O KNJIZI "GDE SI TO BIO, SINE MOJ" VLADANA BEARE I PREDRAGA MILJANOVIĆA

Lekovitost suočavanja

Marijana Milosavljević *novinarka nedeljnika "NIN"*

Cilj autora očigledno je bio razbijanje stereotipa i predrasuda, čija zavodljiva jednostavnost šarmira većinu i stavlja je u, na prvi pogled, lagodnu ulogu presuditelja, ali vrlo često i u ulogu žrtve, što je najčešće sudbina onih koji se daju lako zavesti. Uostalom, mnoge je zavodljiva državna ratna propaganda odvela na front

Najmanje 400.000 ljudi iz Srbije i Crne Gore bili su učesnici skoro jednodecenjskog rata koji se vodio na prostoru eks Jugoslavije. Posle završetka bombardovanja, u junu 1999. godine, grupa psihologa i psihijatara iz Novog Sada, osnovala je Društvo za zaštitu mentalnog zdravlja ratnih veteranata i žrtava ratova 1991-1999. Zato jer su čekaonice bile prepune izgubljenih, anksioznih ljudi koji su očekivali ne samo da ih neko sasluša i razume nego i da im pomogne da ublaže strepnju koja ih je preplavljava i zato što veliki broj ratom traumatizovanih ljudi nisu imali mesto gde su mogli da dobiju odgovarajuću psihološko-savetodavnu pomoć.

Ispostavilo se međutim, da je reč o pionirskom poslu između ostalog i zbog toga što je (pogotovo posle petooktobarskih promena) preovladalo mišljenje da su učesnici rata (kako regularno mobilisani tako i dobrovoljci) zapravo Miloševićevi borci, razularena, pijana banda koja je ratovala da bi pljačkala i krala. U ratno vreme ratnici i vojnici veličani su i prihvatanici kao heroji i borci za napačeni narod da bi posle ratnih poraza i poraza politike rata počeli da se vide kao čudovišta koja su zaslužila da pate što više. Ako je za utehu (a nije) pitanje povratka traumatizovanih, koji pokušavaju da se reintegrišu u posleratno društvo teško je svuda u svetu, čak i u zemljama koje su "dobile" svoje ratove. Po pravilu svako posleratno društvo zauzeto je sopstvenom rekonstrukcijom odnosno vidanjem i zaceljivanjem rana.

Činjenica je međutim, da je neophodno da bi društvo funkcionalo na zdrav način i bilo u miru sa samim sobom i sa bivšim protivnicima - da uvidi i da se suoči sa delovima koji se stalno poriču i ne prihvataju jer se ne uklapaju u poželjnu sliku: "Ratni veterani imaju veliku ulogu u ovom procesu, njihova svedočenja treba saslušati", zapisala je Ursula Rener mirovna aktivistkinja i osoba od velikog značaja za privlačenje donatora i organizator programa za ratom traumatizovane osobe u Srbiji.

Jedan od značajnih rezultata nastao posle višegodišnjeg rada sa učesnicima rata je knjiga "Gde si to bio sine moj?" koju su napisali psihijatri Vladan Beara i Predrag Miljanović. Rekli su: "Prvi cilj ove knjige jeste da se čuju iskustva ratnih veteranata. Drugi cilj ove knjige jeste da se vrati humanitet ovim ljudima i uzdrmaju mnoge predrasude prema njima. Treći cilj ove knjige jeste da se proširi razumevanje ratne traume. Četvrti cilj je da se mi rasteretimo patnje koju smo upili u sebe pomažući ovim ljudima". Jer, bez obzira na to koliko dugo radite sa ratnom traumom, uvek se nađe nešto što vas iznenadi: "Koleginica psiholog radila je sa traumatizovanom decom, izbeglicama iz Bosne. Radila je sa devojčicom koja je posmatrala iz žbunja u okolini Zenice kako joj mudžahedini nabijaju na kolac majku, oca i brata. Nakon toga koleginica je prestala da radi sa traumatizovanim osobama. Osedela je". I tako dalje, i tako dalje...

Knjiga "Gde si to bio, sine moj?" predstavljena je javnosti 7. decembra u Beogradu i 8. decembra u Novom Sadu, na tribini koju je organizovalo Odeljenje za vladavinu prava i ljudska prava Misije OEBS-a u Srbiji.

Autori kažu da dugo vremena niko od potencijalnih donatora i humanitarnih organizacija sa kojima su kontaktirali nisu želeli da podrže njihov rad. Mnoge su se elegantno izvukle rečima: "Lepo je što to radite, ali to nisu naši prioriteti. Jedan "humanitarac" rekao im je da su to sve ratni zločinci, da ne pate dovoljno i da treba da pate više. Rad s muškarcima, rad sa učesnicima rata, jednostavno se ne smatra prikladnim. U BiH i Hrvatskoj bilo je slično kao i kod nas, ukoliko ste radili za NVO, a radite sa ratnim veteranima, morali ste to da sakrijete pa da vaše klijente u izveštajima prikazujete kao izbeglice ili civile traumatizovane ratom. Međutim, tvrde Beara i Miljanović u Hrvatskoj je postojala, a možda još uvek postoji, bolje organizovana institucionalna pomoć veteranima. Uprkos tome, tu je i podatak da je više od 1.300 hrvatskih ratnih veteranata izvršilo samoubistvo. A Hrvatska je dobila rat. Samim tim što smo gubitnici u ratu situacija kod nas je verovatno gora ali kod nas nema statističkih podataka koji bi tezu potvrdili. Iako se smatra da je skoro deset odsto našeg stanovništva traumatizovano bilo kao veterani ili članovi porodica postoji veo čutnje oko pitanja ratne traume u Srbiji.

Najčešće prepušteni sebi i svojim porodicama, ratni veterani pokušavaju da se adaptiraju na mirnodopske uslove, a teškoće i frustracije na tom putu, po pravilu, amortizuju njihove porodice, koje pate zajedno sa njima. U stručnoj literaturi najčešće se može naći podatak da 15-30 odsto ljudi koji su preživeli traumu ima simptome posttraumatskog stresnog poremećaja tj. PTSP. Neke druge studije govore o čak 60 odsto onih koji su preživeli traumatična iskustva, poput boravka u logoru ili mučenja a koji mogu razviti simptome PTSP.

S veteranima se dešavalo da su jednog trenutka bili izvučeni iz svojih dnevnih soba, iza kompjutera, s njive, iz kancelarije... Dakle, iz sredine na koju su se navikli i u kojoj funkcionišu i bačeni u novu sredinu gde se puca, gde ljudi ginu i padaju granate unaokolo. Gotovo svakodnevno prozuji neki metak oko glave, padne granata u blizini, neko nagazi na minu, neko bude pogoden snajperom, poprska vas krv, držite ranjenog saborca, dok njegov mozak curi po vašim šakama, vidite leševe u poluraspadanju, sa zadahom koji se širio oko njih, čujete krike umirućih... Ko ima sreće da preživi po povratku najčešće doživljava neuspeh u adaptaciji na mirnodopske uslove, stalno doživljava odbacivanja.

Veteran uporno pokušava da se adaptira, sve do jednog trenutka kada može da dođe do impulsivne reakcije. Poznat je slučaj u Leskovcu kada je jedan veteran sa Kosova poubijao sedam članova suprugine porodice ili kada je u Nišu radnik Državne bezbednosti, takođe učesnik rata, ubio nekoliko kolega. Neki veterani zbog sniženog praga reagovanja impulsivno poubijaju druge, neki tako što ubiju sebe, ali, na sreću tvrde autori, takvi događaji su ipak, retki. Posle dugogodišnjeg iskustva oni naglašavaju da najveći broj traumatizovanih ratnih veteranu reaguje tako što napravi nekakav impulsivni incident tipa - udari nekog, izviće se, napije se, napusti prostoriju...

Srbi i Albanci

Ova knjiga nije naučni priručnik već prvi opšti pregled glavnih tema koje su deo ratne traume. U najvećem delu knjige ostavljeno je veteranima da oni sami pričaju o sebi. Sve izjave korištene u ovoj knjizi dobijene su tokom serije od pet seminara sa srpskim i pet seminara sa albanskim ratnim veteranima. Ti seminari su delimično terapeutski, delimično edukativni. Osmišljeni su tako da pomognu učesnicima da prevaziđu sopstvenu traumu i da ih osposobe za vođenje grupe za samopomoć sa svojim traumatizovanim saborcima, po modelu grupe koje su formirali vijetnamski borci tokom 70-ih i 80-ih. Najzanimljiviji delovi knjige su iskrene i često potresne ispovesti veteranata. Začuđujuće su podudarnosti u stavovima i ocenama rata kao takvog između Srba i Albanaca.

Šta su nam ispričali vrsni psihoterapeuti Vladan Beara i Predrag Miljanović i zbog čega je važno da se kao društvo upoznamo sa dosadašnjom tabu temom - iskustvima kroz koja su prošli učesnici rata?

Cilj autora očigledno je bio razbijanje stereotipa i predrasuda, čija zavodljiva jednostavnost šarmira većinu i stavљa je u na prvi pogled lagodnu ulogu presuditelja, ali vrlo često i u ulogu žrtve, što je najčešće sudbina onih koji se daju lako zavesti. Uostalom, mnoge je zavodljiva državna ratna propaganda odvela na front. Mnogi su verovali da im je dužnost da se žrtvuju, najveći broj ljudi jednostavno se odazvao na poziv za mobilizaciju. Još uvek postoje ljudi koji veruju u dužnost da se postupi ovako ili onako što ne znači da im se to dopada ili da priželjkuju, ističu autori. I dodaju da su se neki javili u vojnu jedinicu ne iz osećanja dužnosti već iz straha od zatvorske kazne (pet godina zatvora za izbegavanje vojne obaveze tokom bombardovanja SRJ). Neki su se odazvali na poziv za mobilizaciju iz straha da će biti odbačeni, zbog stida i sramote koje bi osećali ako bi izbegli da se jave na poziv. Autori zapravo ističu da je motivacija za odlazak na ratište bila raznovrsna. Podsećaju da je u krajnjoj liniji, učesnik rata bio i Goran Svilanović, tada predsednik Građanskog saveza Srbije. S druge strane, neki Srbi iz BiH i Hrvatske bili su uhapšeni kada su stupili na teritoriju Srbije i prisiljeni da se bore. Neki od njih preživeli su teške torture jer to nisu hteli da čine.

Beara i Miljanović upozoravaju da su mnogi motivi nepoznati i nesvesni i samom čoveku koji odlazi u rat, a kamoli nama koji hoćemo da sudimo o ratu i ljudima. Dodaju i da su neki ljudi odlazili u rat i zato da bi pobegli od "neizdrživih i nerešivih" konflikata u okviru sopstvene porodice. Drugi su se javljali u dobrovoljce u trenutku kada su ostajali bez posla, a bilo je slučajeva da mladića mobilisu u rezervni sastav VJ, pa da se njegov otac javi dobrovoljno, sa idejom da pazi na sina, da mu se nađe pri ruci. Neki su otišli da bi podigli ugled u svojoj sredini, da podignu svoje manjkavo samopoštovanje. I naravno, "iz našeg iskustva s ljudima možemo reći - tačno je i da su neki odlazili u rat sa idejom da mogu nesmetano i bez kazne ubiti nekoga, silovati, opljačkati kuću i zapaliti je, ali zapravo takvih nije bilo mnogo", zaključuju autori.

I onda rat. Ulazite u svet u kojem važe druga pravila, svet na koji tek treba da se adaptirate. Od toga kako ćete da se adaptirate zavisi da li ćete živi dočekati kraj rata i kako ćete ga dočekati - kao invalid, kao psihijatrijski pacijent, kao ratni zločinac, kao heroj, kao svedok. Posledica ili traumatski događaj je

događaj u kojem smo bili u ulozi žrtve, počinjocia ili svedoka upozoravaju autori i ističu da se on nekad zadugo ne javi posle traumatizovanja, a nekada tek posle više godina od događaja. Kada se sve smiri, ako se traumatsko iskustvo ne prevaziđe dobijamo traumatizovanog čoveka. A to je osoba koja stalno preživljava događaj, sanja ga, misli na njega, često protiv svoje volje. Čoveku se vraćaju žive slike traumatskog događaja koji kao da se ponovo odigrava tu pred njim (flešbek) - slike krenu da se pojavljaju kao na javi. Sve je praćeno veoma snažnim emocijama i strahom od gubitka kontrole i ludila. Čovek izbegava sve što ga podseća na traumatski doživljaj, ali je i nesposoban da se priseti nekih značajnih aspekata traume, koje potiskuje u sećanju. Oseća se otuđenim od svojih voljenih, kao da je nesposoban da oseti ljubav i da se oseti delom porodice.

Posle rata pitanje kontrole nad sopstvenim mišljenjem, emocijama i ponašanjem stalno je prisutno kod gotovo svih ratom traumatizovanih osoba. One stalno pokušavaju da povećaju kontrolu nad sobom, nad sopstvenim sećanjima, emocijama, ponašanjem, telesnim procesima. Zbog toga kod njih stalno srećete pokušaje da se na nešto ne misli, da se čovek ne seća ničega iz rata, da nešto izbací iz glave, da zaboravi. Ali, što se čovek više trudi da neku misao izbací iz glave, to je ona više prisutna.

Trauma kao svoje prateće elemente podrazumeva - krivicu, depresivnost sa samosažaljenjem, anksioznost, mržnju, bes, stid. Autori ove značajne knjige u kojoj se osim srpskih ispovedaju i albanski borci pišu da ih je koleginica iz Izraela pitala da li postoji krivica kod veterana u Srbiji za patnje i stradanja nevinih. Odgovorili su joj da veliki broj ratnih veterana smatra da su za rat odgovorni oni koji su pokušali "na silu da izvrše secesiju i istrebe srpski narod na svojoj teritoriji", a krivicu osećaju na individualnom planu za ono što su oni lično uradili ili nisu uradili. Osećanje kolektivne krivice u Srbiji primetili su psihoterapeuti, sreće se kod onih ljudi koji misle da je srpska strana odgovorna za ratove i da to nipošto nije smela da uradi.

U ratu ljudi prolaze kroz izuzetne muke, bol i patnju. Mnogi od njih poginu, mnogi ostanu invalidi do kraja života, a gotovo svi nose zauvek nekakav trag na duši. Pa kako da se čovek ne zapita za smisao svega toga, za smisao rata i smisao života. I onda spoznaja kod gotovo svih učesnika rata - bolje i najgori mir nego rat: "Treba da se više čuje glas direktnih učesnika rata, jer oni znaju šta je rat, videli su stradanja ljudi, svojih drugova, ostali bez delova tela. Ni u jednoj zemlji ne daje se reč učesnicima rata. Kad bi se to dogodilo, ne bi bilo rata". Jer: "o miru najpozitivnije razmišljaju ljudi koji su učestvovali u ratovima. Sve što se u ratu dešava su tragedije koje ostavljaju tragove u čoveku. Značaj mira mogu ceniti samo oni kojima je mir bio oduzet", reči su anketiranih ratnih veteranata.

Nedostatak činjenica o ratu, stvari koje nikada nećemo saznati, koje nema više ko da ispriča, nespremnost ljudi da uvde sve činjenice, kao i nedostatak kritičke distance u odnosu na sopstveni stav o ratu jeste, između ostalog, jedan od razloga za netoleranciju, međusobno nerazumevanje i nepomirljivost - neki su od zaključaka autora dela "Gde si to bio, sine moj?".